

APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE „CLAUZĂ ABUZIVĂ”

Olesea PLOTNIC,
magistru în drept, doctorand (USM)

Recenzent: **Violeta COJOCARU,** doctor habilitat, conferențiar universitar (USM)

RÉSUMÉ

Aujourd'hui, les lois de protection des consommateurs se généralisent dans le monde entier. Ce phénomène a d'abord atteint les pays occidentaux, les premiers à avoir reflété ce que l'on appelle, encore aujourd'hui, la société de consommation. Il s'est manifesté à la fin des années 1960 et au début des années 1970. Désormais, par exemple, tous les pays de l'Union Européenne disposent d'une législation assez complète de protection des consommateurs. Ce mouvement concerne désormais bien d'autres pays à travers le monde, alors même que, dans ceux-ci, le niveau de consommation apparaît plus faible.

Relatând un scurt istoric privind conceptul de „clauză abuzivă”, trebuie menționat că toate comentariile legate de politica consumeristă în domeniul clauzelor abuzive pornesc de la expresia formulată pentru prima dată de filosoful-economist Adam Smith, la începutul sec. al XVIII-lea, care a declarat că „unicul scop final al produsului este consumul”, producătorul fiind subordonat cerințelor consumatorului¹.

Într-o formulare modernă, se poate spune că scopul activității economice este de a aloca resurse, cât mai eficient posibil, pentru a satisface nevoile consumatorilor. De altfel, în literatura de specialitate, se afirmă că, așa cum în politică democrația constă în asigurarea drepturilor alegătorilor, în economie, o asemenea democrație înseamnă asigurarea drepturilor consumatorilor, posibilitatea acestora de a alege².

Din punct de vedere istoric, utilizarea noțiunii de consumator, totuși, este disputată între europeni și nord-americani. Pe când cei din urmă afirmă că președintele John Kennedy a utilizat prima dată noțiunea în fața Congresului, în 1962, rostind celebrele cuvinte: „Consumers, by definition, include us all”³, europenii pun pe seama economiștilor folosirea termenului, în timpul crizei economice din 1930⁴. Totuși, pericolele generate de societatea de consum au fost denunțate mai întâi în Statele Unite ale Americii de filosofi, precum Marcuse, economiști precum Galbraith și Vance Packard, pentru ca, în anul 1962, în mesajul sau despre starea noțiunii, președintele Kennedy să constate oficial că masa consumatorilor reprezintă, pe plan economic, grupul cel mai important, dar și cel mai puțin ascultat⁵.

Indiferent unde și când a fost denumit astfel, consumatorul a existat din cele mai vechi timpuri. M.Jakotă susținea că „cumpărător sau utilizator, consumatorul era protejat încă din antichitate împotriva viciilor ascunse ale lucrului achiziționat”⁶. La contractul de vânzare din dreptul roman putea fi adăugat chiar și așa-numitul *pactum disciplinentiae*, stipulat în favoarea

cumpărătorului, care avea posibilitatea să înapoieze lucrul într-un anumit termen, când constata că nu-i este pe plac⁷. Renumitul civilist francez J.Ghestin menționa că „această putere discreționară a consumatorului de a retracta consimțământul face parte din reglementările europene recente ale protecției consumatorului din Europa timpurilor noastre”⁸.

În **evul mediu**, consumatorul s-a aflat pe un plan secund. Tot interesul societății era orientat spre industrie, aflată în fază incipientă. Deși produsele de pe piață prezentau un risc sporit pentru consumatori, ideea încurajării dezvoltării industriei i-a determinat pe legiuitorii acelor timpuri să fie indulgenți cu fabricanții, sfătuiindu-i pe cumpărători să țină seama în tranzacțiile lor de maxima: *caveat emptor*⁹.

În înțelegerea tehnicilor juridice, folosite în dreptul consumației¹⁰, fenomenul apariției societății de consum este fundamental. Această apariție este dificil de datat cu exactitate, întrucât a luat amploare, de abia, după cel de-al doilea război mondial, cu toate că „germenii săi au existat, cu siguranță, încă de la **finele secolului al XIX-lea**”¹¹. Societatea de consum fiind însăși produsul așa-numitei revoluții industriale, construită pe terenul unor invenții tehnice remarcabile, facilitată de invenții juridice, precum cea a societăților anonime, s-a caracterizat prin fabricarea mecanizată de obiecte în serie¹². Acest nou mod de producție era realizat cu costuri mai mici și favoriza ridicarea nivelului de trai, inclusiv a confortului. Treptat, obiectele de folosință curentă se transformă în marfă și în produse de serie: valoarea lor de întrebuințare dispare treptat, lăsând locul așa-numitei „valori de schimb”. Originalitatea obiectelor se estompează, fiind condamnată la disoluție și înlocuită cu caracterul comun, de fabricat în serie al lucrurilor. Unicitatea unui bun de uz casnic, de pildă ori, pur și simplu, fabricarea acestuia la comandă, pe baza preferințelor deținătorului este taxată deja drept excentricitate și tinde să izoleze individul de grup.

Odată cu dezvoltarea științei, a tehnicii și tehnologiei, a comerțului și a piețelor de desfacere, consumatorul intră în posesia unor produse din ce în ce mai complexe. Prin intermediul mijloacelor de comunicare și informare, a publicității comerciale, consumatorul ia contact cu o piață, în care agentul economic (producător, distribuitor, vânzător) deține controlul absolut. Beneficiind de o mare putere economică, agentul economic impune produsele pe piață, determinându-l pe consumator să le achiziționeze. Piața nu mai este locul în care consumatorul își exprimă sub formă de cerere necesitățile, permițând producătorului cunoașterea și satisfacerea lor, ci a devenit mijlocul prin care profesionistul acumulează cât mai mult capital. Pe de altă parte, viziunea contractualistă a consumului a rămas fără fundament. Autorul francez Th. Bourgoignie, în lucrarea sa *Éléments pour une théorie du droit de la consommation* menționează: „bunurile se dobândesc prin încheierea de contracte-tip, standard, la care consumatorul își exprimă doar adevărată neputință în negocia clauzele contractuale”¹³. În aceste condiții, în raportul de schimb se produce un dezechilibru: pe de o parte, se află profesionistul (producător, distribuitor, vânzător), puternic din punct de vedere economic, bine organizat și informat, iar de cealaltă parte, consumatorul, dezinforma, lipsit de puterea de a negocia, slab din punct de vedere financiar și juridic.

În această ordine de idei, rezultă că apartenența la un grup (prin gusturi, stiluri și modele-tip) și la valorile comune ale acestuia este concepția **secolului XX**. Acest curent a modificat radical natura obiectelor cotidiene, deoarece acestea au început să fie utile, practice, relativ economice, de un gust comun, produse în serie. Însă nivelul de protecție nu a fost același, ceea ce era incompatibil cu existența unei piețe europene unice, fapt ce a condus la armonizarea legislației europene prin adoptarea la 5 aprilie 1993 a Directivei privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii¹⁴.

Revoluția industrială a fost urmată, în **secolele XX-XXI**, de fenomenul, nu mai puțin important, al revoluției comerciale. Aceasta este centrată pe distribuitori, care reușesc să creeze un comerț modern, rezultat din alianța metodelor de vânzare noi (vânzarea pe suprafețe mari, vânzarea prin corespondență, vânzarea telematică și, astăzi, cea electronică, promoția vânzărilor și tehnici eficiente de marketing etc.) cu forța publicității și atracția generată de creditul pentru consum¹⁵. Fenomenul răspundea necesităților unui anumit stadiu în evoluția societății umane: tehnica permite să se producă aproape orice, chiar dacă „a produce” nu mai înseamnă de mult și „a vinde”. Miza pusă în joc este atragerea atenției consumatorului, însă în fața unor alegeri atât de variate, consumatorul nu dispune întotdeauna de timp și de repere pertinente pentru a opta. De unde și rolul covârșitor al mesajului publicitar: un produs de o calitate excelentă, oferit la un preț scăzut, se poate dovedi

un eșec, dacă nu este însoțit de o publicitate corespunzătoare, și invers.

Mișcarea consumeristă a contribuit la luarea în calcul a intereselor consumatorilor de către autoritățile statale, dar și de către profesioniștii comerțului, pentru care doleanțele consumatorilor (cel puțin în aparență) nu au mai rămas neglijabile. Astfel, în majoritatea țărilor Europei Occidentale, guvernele au luat act de revendicările consumeriste încă din **anii '70-'80**, pe de o parte, pentru a oficializa acțiunile acestei mișcări, pe de altă parte, pentru a institui măsuri legislative de protecție a consumatorilor, născându-se treptat un veritabil „drept al consumației”. Construcția acestuia este, se pare, departe de a fi fost finalizată.

Toate aceste aspecte servesc pentru caracterizarea așa-numitei societăți de consum: o societate de democratizare a luxului, o societate a abundenței în interiorul căreia o varietate largă de bunuri și servicii este disponibilă la prețuri relativ accesibile, în opoziție cu societatea de penurie cunoscută de umanitate la începuturile sale și care marchează încă trista realitate a țărilor subdezvoltate. Este, apoi, o societate în care cerințele elementare ale majorității populației sunt satisfăcute și în care sunt disponibile pentru consumatori bunuri și servicii nonesențiale, odinioară considerate ca fiind „de lux”, aceasta fiind, de fapt, o societate a exceselor, a consumatorului major, repus în starea de minoritate de propria sa nechibzuință și impetuoșitate.

În **secolul XXI**, în dreptul consumației apare „era consumismului” ca drept de reacție și ordine publică de protecție. În interiorul acestei revoluții comerciale, transformate rapid în consumism pur, consumatorul a fost cel mai adesea neglijat, tratat ca simplu spectator ori, mai grav, exploatat ca depozitar al unei credulități naturale. Principala trăsătură psihologică a noului subiect de drept, numit „consumator”, este fragilitatea. Consumatorul devine în interiorul contractelor de adeziune – „partea slabă”, atât din punct de vedere economic și informațional, cât și în plan psihologic. Fără un precedent aparent în istoria dreptului privat, această „tutelă a majorului” care este consumatorul, face obiectul unei ample prezentări, în cuprinsul teoriei consumeriste. Datorită afinității evidente a protecției în cauză cu ideea clasică de „tutelă”, de ocrotire reglementată prin lege în folosul unor persoane cărora această asistență le este indispensabilă, înțelegem mai ușor faptul desemnării, în dreptul italian de pildă, a protecției consumatorilor prin sintagma „tutelă a consumatorului”¹⁶.

Semnificația clauzei ca „abuzivă” are o proveniență etimologică latină, fiind acceptată în toate sistemele de drept. Ea s-a impus în perioada postbelică, prin tentația consumatorilor de a se grupa, creând anumite organizații în vederea protejării intereselor sale împotriva abuzului economic din partea agenților economici.

Întâietatea noțiunii clauzei abuzive în contractele de consum, sau echivalentul acesteia „*unconscionable*

clause” este cunoscută în Statele Unite, din 1962, în baza Codului comercial uniform (Commercial Code Uniform), unde s-a elucidat și s-a clarificat jurisprudența de *common law*, permițând judecătorului de a anula orice clauză ce i se părea abuzivă.

De altfel, lupta clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii este un fenomen internațional.

La nivel european, țările occidentale au resimțit în aceeași măsură, unele mai târziu ca altele, necesitatea adoptării unei legislații specifice destinate luptei împotriva clauzelor abuzive¹⁷. Fiecare țară a realizat-o în maniera sa, folosind instrumente și tehnici juridice proprii. Această diversitate se explică prin motive istorice, politice sau sociale caracteristice domeniului de reglementare.

În țările europene, în comparație cu Statele Unite ale Americii, lupta împotriva clauzelor abuzive a fost sistematic organizată abia începând cu anul 1970, în speranța protecției intereselor economice ale consumatorilor¹⁸. În acest context, au fost promulgate tratate de legi în Suedia (1971), Marea Britanie (1973, 1977), Danemarca (1974), Germania (1976) și, respectiv, în Franța (1978).

În Franța, anume doamna A. Scrivener, secretar de Stat în domeniul protecției consumatorilor, a elaborat un text, care devine în 1978 legea nr. 78-23¹⁹, astfel încât cap. IV al acestui text fiind consacrat anume instituției clauzelor abuzive. Zece ani mai târziu, sistemul dat a fost completat de legea din 5 ianuarie 1988, care va institui acțiunea de anulare a clauzelor abuzive. Ulterior, textele au fost integrate în 1993, și anume, în Codul de consum francez. Sistemul francez s-a inspirat, de fapt, din precedentele străine, însă, în ansamblu, prezintă o originalitate, și anume, prin rolul devotat al Comisiei clauzelor abuzive. După Franța, alte țări, precum Spania și Portugalia, au adoptat legi ce aveau tendința de a lupta împotriva clauzelor abuzive.

Trebuie de menționat că, de fapt, legile ce au scopul de a elimina clauzele abuzive în contractele de consum, și printre acestea legea franceză, sunt în general prezentate ca atentări la principiile Codului civil. Însă, H.D. Tebbens nu este de acord cu această opinie, căci chiar G. Ripert scria în 1935: „Când legiuitorul împiedică adeziunea oarbă, de fapt, stopează abuzul de drept, astfel încât el apără în final ideea forței contractuale, și chiar poate să se bucure de dreptul de a întoarce opera Codului civil”²⁰. În opoziție apare doctrina clasică care depășește principiul autonomiei de voință și admite conferirea forței obligatorii clauzei pe care unul dintre contractanți nu a citit-o sau nu a înțeles-o²¹.

Prin urmare, apariția conceptului de eliminare a clauzelor abuzive poate fi considerată ca o aplicare a principiului de bună-credință contractuală și ca o revenire la regulile supletive stabilite în speranța unui echilibru contractual.

La data de **14 aprilie 1975**, Consiliul Comunității Europene adoptă prin rezoluție „Principiul unei politici de protecție și informare a consumatorilor”, care prevedea eliminarea clauzelor abuzive din contractele încheiate cu consumatorii ca una din acțiunile prioritare la nivel european²². Un al doilea program a urmat în 1981 și apoi, rând pe rând, au urmat și altele.

Astfel, primele lucrări privind lupta împotriva clauzelor abuzive au fost asumate pe o perioadă îndelungată de Comunitate, precum și de Comitetul de miniștri al Consiliului Europei, care **la 16 decembrie 1976** adoptă o rezoluție ce implică Statele-membre de a reacționa eficient împotriva clauzelor abuzive²³. Această Rezoluție ilustrează în anexă o listă destul de detaliată a acestor clauze²⁴.

Astfel, exigențele protecției consumatorilor sunt luate în considerație prin definirea și punerea în aplicare și a altor politici și acțiuni ale Comunității. Aportul dreptului comunitar se situează în măsură egală în textele cu caracter mai general, însă care vor avea o anumită influență asupra dreptului de consum.

O mișcare de apropiere a legislațiilor europene, prin intermediul jurisprudenței și a practicii judiciare, se pare a se manifesta într-o formă generală, în această privință. Armonizarea legislației ce reglementează clauzele abuzive, pe scară europeană, presupune, de fapt, că domeniul persoanelor protejate trebuie să fie paralel circumscris în fiecare din Statele-membre²⁵. Astfel, tehnicile luptei împotriva clauzelor abuzive variază de la un stat la altul, și de la o perioadă la alta. În acest sens, țările europene au convenit de a armoniza legislațiile fiecărui stat în ceea ce privește clauzele abuzive, sub forma unei directive.

Astfel, în anul 1985, lucrările Comunității Europene au dat naștere la primul proiect de directivă. După lungi dezbateri o propunere de directivă a Consiliului Comunității Europene privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii a fost prezentată de către Comisie la 24 iulie 1990²⁶. Cu toate că proiectul de directivă era definitivat încă din 1990, miniștrii statelor, însărcinați cu problemele drepturilor consumatorilor, s-au reunit în Consiliul pentru aprobarea directivei, abia la 2 martie 1993.

În vederea armonizării legislațiilor, la 5 aprilie 1993, Consiliul Comunității Europene a adoptat Directiva cu privire la clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii. De altfel, în pofida procedurii îndelungate, trebuie de recunoscut că adoptarea Directivei nr. 93/13 a Consiliului Comunității Europene din 5 aprilie 1993²⁷ constituie apogeul luptei în dreptul comunitar împotriva clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii.

De fapt, aceasta este o directivă minimală, căci Statele-membre nu puteau face mai puțin pentru a proteja consumatorii împotriva clauzelor abuzive, însă puteau face mai mult²⁸. Directiva a fost transpusă în dreptul

francez prin legea din 1 februarie 1995, ceea ce a antrenat câteva ușoare modificări ale sistemului instituit în 1978, însă acesta nu a fost esențial modificat²⁹.

Obiectivul acestei directive este de a proteja consumatorii de bunuri și de servicii „împotriva abuzurilor puterii din partea vânzătorului”. Ea privește armonizarea legislațiilor comunitare în materia protecției consumatorilor, în scopul facilitării stabilirii unei pieți unice și de a proteja cetățeanul în rolul de consumator atunci când acesta procură bunuri sau beneficiază de servicii prin intermediul contractelor reglementate de sistemul de drept al Statelor-membre, altul decât din țara sa de origine.

Directiva Consiliului consideră deci în art.7 că „Statele-membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori”. În anexă Direcția conține o listă a tipurilor de clauze abuzive ținând cont de modelul german³⁰.

Ulterior, la data de 8 februarie 2007 a fost elaborat un alt document comunitar, numit „Cartea verde”, care invită toate persoanele interesate de a înainta propuneri în materia protecției consumatorilor³¹. Această lucrare cuprinde opt directive, scopul cărora este de a proteja consumatorii. Conform acestei cărți „primul obiectiv al acestei revizuirii ar fi punerea în aplicare a unei pieți interne veritabile pentru consumatori, oferind un echilibru just între nivelul ridicat de protecție a consumatorilor și competitivitatea întreprinderilor, în strictă conformitate cu principiul subsidiarității”³². Se poate de regretat că această carte se limitează doar la opt directive și că nu abordează o reflexie globală a tuturor regulilor comunitare în materia de consum. Într-o manieră, fără îndoială utopică, Pledelievre St. menționa că obiectivul acestei cărți ar fi de a putea zice consumatorilor europeni: „Indiferent unde nu vă veți afla în Uniunea Europeană și indiferent unde veți procura ceva, situația nu se schimbă: drepturile voastre esențiale rămân aceleași”³³.

La 6 septembrie, Parlamentul European a adoptat o rezoluție nonlegislativă referitor la cartea verde cu privire la revizuirea achiului comunitar în materia protecției consumatorilor. Interesul esențial a acestei cărți și a acestei rezoluții este, în esență, de ordin metodologic, căci acestea prevăd fără echivoc metode legislative, care vor fi urmate pe viitor, și anume, cu privire la noțiunea de consumator și a contractelor de consum și indică tehnicile de intervenție legislativă.

În final, scopul este de a obține o armonizare totală ce semnifică că nici un Stat-membru nu poate aplica reguli mai stricte decât cele definite la nivel comunitar, contrar soluției care la general este prevăzută de textele comunitare, astfel încât am putea afirma că aceasta constituie o primă etapă spre o instaurare a unui Cod european de consum, care nu este la moment posibil,

din moment ce nu sunt fixate un anumit număr de principii esențiale în această materie.

Trebuie de recunoscut că în comparație cu alte țări europene, pentru R.Moldova, protecția consumatorilor și, în special, lupta împotriva clauzelor abuzive nu are o istorie prea mare, fiind o politică de stat destul de recentă, care a apărut ca răspuns la situația în care se găsește consumatorul în fața abundenței de bunuri și servicii pe o piață în continuă expansiune, și care, în afara avantajelor pe care i le oferă, îi creează și multiple dificultăți.

Anterior, pe parcursul ultimelor decenii de existență a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, în componența statului sovietic, o asemenea noțiune ca protecția intereselor economice ale consumatorilor, ca persoană fizică, practic nu exista. La perioada aceea se avea în vedere protecția tuturor consumatorilor în ansamblu, ca cetățeni. Având în vedere că problema principală a economiei socialiste era saturarea pieței, calitatea produselor și interesele consumatorilor rămăneau pe planul doi.

Astfel, deși existent și până în 1991, interesul asupra protecției consumatorilor în R.Moldova este privit cu o mare seriozitate de-abia acum, fiind alimentat de dorința integrării în structurile europene și de noile condiții din economia R.Moldova, consumatorul confruntându-se cu problemele unei economii capitaliste în fază de început.

Drept rezultat, în legislația R.Moldova, pentru prima dată este prevăzută noțiunea de „consumator” în art.1 alin.(1) al Legii privind protecția consumatorilor nr.1453-XII din 25.05.1993³⁴. Operând câteva modificări și preluând exemplul sistemelor de drept francez și comunitar, legiuitorul abrogă legea din 1993 și adoptă în redacție nouă Legea privind protecția consumatorilor nr.105-XV din 13.03.2003, intrată în vigoare la 1 octombrie 2003³⁵. Noua lege capătă o superioritate netă în relațiile de consum, ținând cont de conținutul și de transpunerea în prevederile comunitare, dinamizând astfel activitatea în domeniul protecției consumatorilor și majorând coeficientul de încredere a consumatorilor în sistemul de protecție oferit de stat.

Armonizarea art.5 al legii din 13.03.2003 (privind drepturile fundamentale) la „Principiile directorii privind protecția consumatorilor” ale Organizației Națiunilor Unite reprezintă primul pas spre ajustarea legislației naționale la legislația internațională de profil.

Următorul pas l-a constituit definiția clauzei abuzive în conținutul art.1 al Legii nr.105-XV du 13.03.2003, astfel încât instituția clauzelor abuzive, obținând un loc aparte în cadrul art.4 al aceleiași legi, intitulat expres „clauzele abuzive”.

La etapa actuală, una din prioritățile de dezvoltare a R.Moldova este de a ridica nivelul protecției consumatorilor împotriva clauzelor abuzive contractuale, precum și asigurarea drepturilor consumatorilor în con-

formitate cu legislația în vigoare prin adoptarea proiectului de lege privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, având drept scop transpunerea listei clauzelor abuzive din Directiva europeană nr. 93/13 din 5 aprilie 1993³⁶.

Ca urmare a analizei doctrinare și legislative în domeniul clauzelor abuzive, deducem că menirea acestei instituții este aceea de a anihila dezechilibrul semnificativ între drepturile și obligațiile părților, generat de abuzul de putere economică exercitat de un agent economic în contractul încheiat cu un consumator, persoană fizică, și prin aceasta de a garanta respectarea principiului libertății contractuale și a autonomiei de voință.

Trebuie de recunoscut faptul că conceptul de clauză abuzivă are o evoluție istorică critică pentru R.Moldova, astfel încât la momentul actual, normele cu privire la clauzele abuzive reprezentând o noutate absolută atât doctrinală, cât și legislativă în comparație cu alte sisteme de drept (francez și comunitar).

Astfel, pornind de la apariția și evoluția conceptului de clauză abuzivă, se conturează, pe de o parte, domeniul de aplicare a acestor prevederi contractuale, iar pe de altă parte, calitatea specifică cerută subiectului activ în vederea invocării abuzivității unei clauze contractuale.

Tratarea instituției clauzelor abuzive prin prisma aspectelor doctrinare, legislative și etimologice are o importanță deosebită la dezvoltarea domeniului de reglementare a prevederilor legale privind clauzele abuzive în contractele de consum, în contextul art.718-719 din Codul civil al R.Moldova și art.4, 11 din Legea nr.105-XV din 13.03.2003, astfel încât legea are drept funcție de a-i proteja pe cei slabi împotriva celor puternici. După părerea noastră, aceasta este singura ei funcție, sau cel puțin funcția sa principală, deoarece viața în societate nu ar fi posibilă dacă unele persoane ar fi în permanență victimele abuzului de putere economică. Protejându-i pe cei slabi, legea tinde să organizeze o societate pașnică și corectă.

Note:

¹ Beauchard. Droit de la distribution et de la consommation. – Paris: PUF, 1996, p.26.

² Ielics B. Consumatorii și piața. Timișoara: Editura de Vest, 1999, p.112.

³ Consumatori, prin definiție, suntem noi toți.

⁴ Fagnart J.L. s.a. Les pratiques du commerce et la protection et l'information du consommateur. Bruxelles: Editions du Jeune Barreau, 1991, p.19.

⁵ Calais-Auloy J., Steinmetz F., Droit de la consommation, 5-ème édition. Paris: Dalloz, 2006, p.2, 681 p.

⁶ Jakota M.V. Dreptul roman. Iași: Ed. Fundației „Chemearea” 1993, vol. II, p. 412-413.

⁷ Ibidem, p.414.

⁸ Ghestin J. La protection de la partie faible dans les rapports contractuels. Comparaisons franco-belges, ouvrage présentée par le Centre de Droit des Obligations de l'Université de Paris et le Centre de Droit des Obligations de l'Université Catholique de Louvain Wirection: M. Fontaine), L.G.D.J. Paris, 1996, p.22.

⁹ Tebbens H.D. International product liability, a study of comparative and international legal aspects of product liability, Noordhoff International, Alphen aan den Rijn. The Netherlands, 1980.

¹⁰ Expresiile „dreptul consumatorului”, „dreptul consumației”, „dreptul consumului” sau „dreptul consumerist” sunt sinonime, efortul nostru nefiind îndreptat spre elucidarea denumirii celei mai potrivite, Picod Y. et Davo E. Droit de la consommation. Toulouse: Armand Colin, 2005, p.3, 9, 371 p.

¹¹ Beauchard J. Op. cit., p. 22.

¹² Ibidem.

¹³ Bourgoignie Th. Eléments pour une théorie du droit de la consommation. Ed. Story-Scientia, Louvain-la-Neuve, 1988, p. 37.

¹⁴ Ghestin et Marchescaux. L'élimination des clauses abusives en droit français à l'épreuve du droit communautaire. RED consom, 1993, p.65.

¹⁵ Beauchard J. Op. cit., p.23.

¹⁶ Zina M. Tutela consumatorului în dreptul contractelor italian. În: Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudentia, nr.2/2005, p.168.

¹⁷ Hondius E., Unfair Terms in Consumer Contracts, molengraaff instituut voor privaatrecht. Utrecht, septembre 1987, n° 54, p.222.

¹⁸ Paisant G. La lutte contre les clauses abusives des contrats dans l'Union européenne. În: Vers un Code européen de la consommation codification, unification et harmonisation du droit des États-membres de l'Union européenne: actes et débats de colloque, Lyon, les 12 et 13 décembre 1997, éd. Bruylant, Bruxelles, 1998, p.165, 421 p.

¹⁹ La loi nr.78-23 du 10 janvier 1978 sur la protection et l'information du consommateur, Journal Officiel de la République Française du 11 janvier 1978.

²⁰ Ripert. Le régime démocratique et le droit civile moderne, 1935.

²¹ Tebbens H.D. Op.cit.

²² Programme préliminaire de la Communauté économique européenne pour une politique de protection et d'information des consommateurs. JOCE, n° C 092 du 25 avril 1975, p. 0002 – 0016.

²³ www.coe.int

²⁴ Ghestin J. Traite de droit civil – Les obligations, le contrat éd. L.G.D.J., 1980, 846 p.

²⁵ Paisant G., Les nouveaux aspects de la lutte contre les clauses abusives, D. 1988, chron.XL, n°11, p.255.

²⁶ JOCE, C 243, 28 septembre 1990, p.2.

²⁷ Directive Européenne n° 93/13 du 5 avril 1993 concernant les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs, JOCE, n°92 du 21 avril 1993, p.29

²⁸ Calais-Auloy J., Steinmetz F. Op. cit., p.196.

²⁹ Voir le commentaire du § 1 de la présente thèse.

³⁰ Ghestin J. Les clauses abusives dans les contrats types en France et en Europe, L.G.D.J., 1991, p.213.

³¹ Fauvarque-Cosson. Livre vert sur le droit européen de la consommation – réponses françaises? În: Société de législation comparée, 2007.

³² Piedelievre St. Le Droit de la consommation. Paris: Édition Economica, 2008, p.10, 665 p.

³³ Ibidem, p.11.

³⁴ La loi de la République de Moldova sur la protection des consommateurs nr.1453-XII du 25 mai 1993, MO RM n°10/281 du 30 octobre 1993.

³⁵ La loi de la République de Moldova sur la protection des consommateurs n°105-XV du 13 mars 2003, MO RM n°126/131 du 27 mai 2003.

³⁶ Directive Européenne n° 93/13 du 5 avril 1993 concernant les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs. JOCE, n°92 du 21 avril 1993.